

gebbsi kéziratoként tartja becsben (Csapodi 1985). 2001-ben a magyarországi Benedek-rendi művészet tárlatán a hazai bencés könyvkultúra emlékeként szerepelt (Rozsondai, Wehli). Ezt két tény indokolta. Az első, hogy Večenega a zárai női bencés kolostorba is magával vihette alapvetően világiak ájtatosságára szánt imakönyvét, mely halála után is ott maradt. A második, hogy Zára a 11–14. század folyamán több ízben tartozott a magyar királysághoz, így bencés kolostora és kódexe nem csak a horvát, hanem bizonyos mértékig a magyarországi kultúrának is része.

A kódexre vonatkozó kérdések többségét az eddigi kutatások lényegében megoldották. Esetleg a kódex készítési helye nem tekinthető tisztázottnak. A zárai férfikolostor kizárható, mert védőszentjét nem is említik a kódexben. A női kolostorban tevékenykedő scriptor is megemlékezett volna a férfikolostor mennyei patrónusáról. A székesegyház és a város védőszentjeinek, Anasztáziának és Zoilusznak a jelenléte azt sugallja, hogy az imakönyv és a kéziratcsoport székeskáptalani produkció is lehet. Problematikus a kódex műfaji besorolása. Véleményem szerint laikus női hívő használatára készült imakönyv. Ennél pontosabb műfaji besorolása indokolatlan. Mégis, a szakirodalom többnyire hóraskönyvnek (liber horarum) nevezi, noha annak legfeljebb csak korai, kiforratlan előzménye lehet. A legfontosabb jövőbeli feladat a kódex története szempontjából a glagolita bejegyzés paleográfiai vizsgálata lenne. Legalább a 17–18. századra datálást kellene finomítani.

IRODALOM

Grgić, Marijan, Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budapešti. In: *Kultura bastina samostana svete Marije u Zadru*. Zadar 1968. 123 skk., 224 skk., Grgić, Marijan, The Eleventh century book illumination in Zadar. *Journal of Croatian Studies* 9–10 (1969) 41 skk., Radó, Polycarpus–Mezey, Ládilaus, Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum. Budapest 1973. 427. 132. sz. Badurina, Anđelko, Miniature u Hrvatskoj. In: *Miniatura*. Red. Andro Mohorovičić, Beograd 1983. 24 skk., Csapodi, Csaba, *Catalogus collectionis codicum latinorum et graecorum*, K 393–K 500. Budapest 1985. 6, 11, 16 skk. (K 394). Paradisum plantavit.

Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma 2001. 193 sk. IV. 11. WT (Wehli Tünde), 193 sk. RM (Rozsondai Marianne). Vojvoda, Rozana, Večenega's 'Book of Hours'. Manuscript study with a special stress on the decorated initials (K. 394, Library of the Hungarian Academy of Sciences). M. A. Thesis in Medieval Studies. Central European University, Budapest 2001 (további irodalommal)

W. T.

2. Maimonidész: Misné Tóra

Északkelet-Franciaország, 1296, kiegészítve (I, fols. 4–16; IV, fols. 144–169) Köln 1413 Vellum, 4 kötet

- 1. kötet: I + 159 + I
- 2. kötet: I + 169 + I
- 3. kötet: I + 153 + I
- 4. kötet: I + 169 + I fols.

505 × 353–360 mm (303–310 × 220–227 mm)

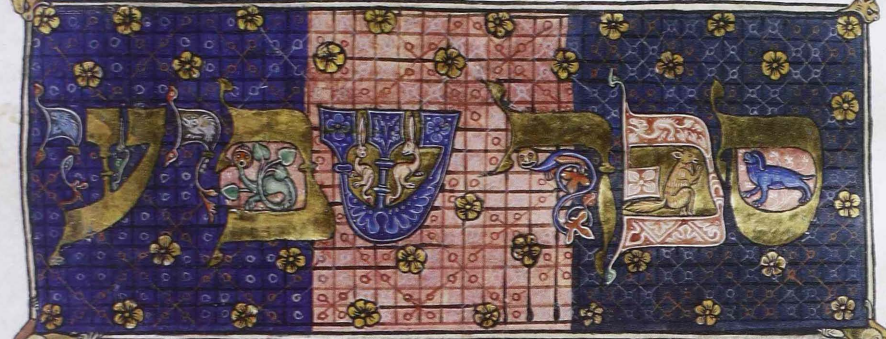
Gótikus kvadrát és kerekített askenázi írás
Főszöveg: max. 3 oszlopban, 39–40 sorban
A lapszéli kommentárok max. 122 sorosak
Íróvesszővel megvonalmazva: 2+2+2+2 függőleges és 40–41 vízszintes sor

A margókon észrevehető szúrásnyomok.
Címek fejlécben minden verso-n, időnként recto-n és verso-n

14 + 17 + 14 + 17 füzet, egyenként 12 laposak (a kivételeket l. Narkiss–Sed-Rajna 1988: 1:45 kártya)

73. kat. 2. III. f. 1: zenélő Dávid király

זה אזה וליז יפריש על הסדר
 שאז ייזכר זה תרומה
 שאז ייזכר תושב כהן וזו
 שכירו תרומה
 שאז ייזכר ערל תחמה
 שאז ייזכר טהור תרומה
 שאז תיזכר חלוא תרומה וזו מורס
 מן הקדשים

הלכות מעשרות

ועתה
 עשה יחזק חיו וחיזק להפריש
 מעשר רישון כל שנה ושנה אל
 וישב החיפה ויתקן ויהיה אורס

הלכות מעשר

שני ונטע רבעי

יש
 כלאן תשע מעשרות שוש מעשרת
 ושש מעשרות לוי תעשה וזהו פטן
 והפריש מעשר שני
 שאז להזניזו רמיו כשזור ערכו
 וזרם חזק ויזכרה ושניה נסיח

שבע מעשרת עשה ושש מעשרת
 ואז תעשה וזהו פטן
 והנח פיה
 שאז יזכר יתה וית הפואה
 והנח אקט
 שאז יוקט אקט
 ועודכ עולות ככרס
 שאז יעולו הכרס
 ועודכ פרט הכרס
 שאז יוקט פרט הכרס
 והנח השכחה

שאז ישובקחת השכחה
 והפריש מעשר ועניים
 ויתקן עזקה מסת רד
 שאז יזכר אכתי על הענ

הלכות תרומות

יש
 כלאן שומע מעשר שנים מעשרת
 עשה ושש מעשרות וזו תעשה
 וזהו פטן
 והפריש תרומה גדולה
 והפריש תרומות מעשר
 שאז יקדים תרומות ומעשרות

וזהו ספר זרעים
 הלכותיו שבע וזהו סדורן
 הלכות טוים
 הלכות ויתגות עניים
 הלכות תרומות
 הלכות מעשרות
 הלכות מעשר שש ונטע רבע
 הלכות ככורים ושזור ויתגות כהנה
 חלוקת שומטה וזכר

הלכות בלאים

יש
 כלאן חיוש מעשרות לוי תעשה
 וזהו פטן
 שאז יזכר עליו זרעים
 שאז יזכר תבואה וזו ירק כיוחד
 שאז יזכר תבואה טוים
 שאז יזכר מעשרות מלואי טמאה
 שאז יזכר וזכר טוים

הלכות מתנות

עניים

יש כלאן שוש עשירה מעשרות ש

A füzetek összeállítása azt mutatja, hogy a kézirat eredetileg két kötetre volt osztva. A jelenlegi 4 kötetet 1592 előtt állították össze, amikor a kéziratot cenzúrázták, mivel a cenzori bejegyzés mindegyik kötet utolsó oldalán megtalálható.

A lap alji utalószavakat tollal rajzolt, groteszk figurák és növényi motívumok díszítik.

Kötés: modern, bőrborítású kemény karton, készítette Kardos Ferenc

MTAK MS Kaufmann A 77/I-IV

Kolofonja: Vol. IV, fol. 143r: „...Én, Nátán b[ar] Simeon ha-Lévi ezt a könyvet sógorom, a nemes R[abbi] Ábrahám b[en] Beráhja részére másoltam. 5055. ijjár hó 9-én csütörtökön [ez valójában keddi napra esett, 1295. április 26-án] kezdtem el, s jó csillagzat alatt 5056. elul 8-án [1296. augusztus 8-án] fejeztem be...”

A másoló a saját neve után bejegyezte a kódex első tulajdonosának a nevét, ezt azonban a későbbi tulajdonos kivakarta. Egy további tulajdonos neve ultraibolya fényben láthatóvá válik: Naftali bar Jehuda Aldendorf, aki Hirz Aldendorf néven ismert. A kiegészítések másolójának kolofonja: Vol. IV, fol. 169v: „... Efrájim b[ar] Uri ha-Lévi... Gumprecht ha-Lévi. Vasárnap, 173 Niszán 2-án, az ötödik évezredben [=1413. március 5-én]”. E második másoló Kölnben élt, tehát a kódex abban az időben Kölnben volt.

További tulajdonosi bejegyzések: Vol. I, fol. 1. négy eladási szerződés kerek, olasz héber írással a XV–XVI. sz.-ból

Mindegyik kötet, fol. 1.: tulajdonosi bejegyzés a XVI. sz.-ból: Jákob Hajjim Qazisz (?)

Cenzori bejegyzések mind a négy kötetben: Alessandro Scipione (1597)

Domenico Carretto (1612)

Domenico Hirosolimitani (1612)

Sajnos Kaufmann Dávid nem írt semmit a kódexbe a vásárlás körülményeiről.

Az MTAK Keleti Gyűjteménybe a Kaufmann-hagyaték részeként került a kézirat 1905-ben.

Maimonidész (1135–1204, Rabbi Móse ben Májmon, rövidítve RaMBam) a középkori zsidóság legjelentősebb alakja, tanításainak rendszerezője volt.

Maimonidész Misné Tóra c. műve a zsidó jog első szisztematikus összefoglalása, amely a zsidóság valamennyi vallási előírásának összegzését tartalmazza, tárgyak szerint osztályozva az egész talmudi és Talmud utáni irodalom törvényi részét. Jól ismert vallásjogi munka, amelynek a Keleti Gyűjteményben lévő példányát illusztrációi miatt tartják a középkor-

ri héber könyvművészet egyik legértékesebb darabjának.

A kódexben 15 egész oldalas címlap-tábla mellett 9 lapszéli festett szövegillusztráció, 8 piros, kék vagy barna tintával készített szöveget illusztráló rajz található. Ezenkívül a fejezetek címe piros vagy kék tintával, ill. egyszers arannyal készült.

Vol. I. fol. 16v: „Az igaz harca a gonosszal”

A Misné Tóra Első könyvének, a Megismerés könyvének a címlapja. A címtábla négy sarkából kiinduló növénysszárak a tükör mentén kúsznak végig, s szőlőlevelekre emlékeztető levélindákban végződnek. A lap díszítése rendkívül gazdag: a laparanyból készült és mintázott, illetve mályvaszínű, festett mezőt a betűvégződésekből előtörő s hármassal levezetett, sugaras ágakban végződő indák díszítik. A nagyméretű betűket a betűk színével azonos színárnyalatú stilizált állat- és virágmotívumok élénkítik. A betűkön belüli mezőkben különféle figurák: keveréklények, fantasztikus állatok és egy kámszás emberi fej.

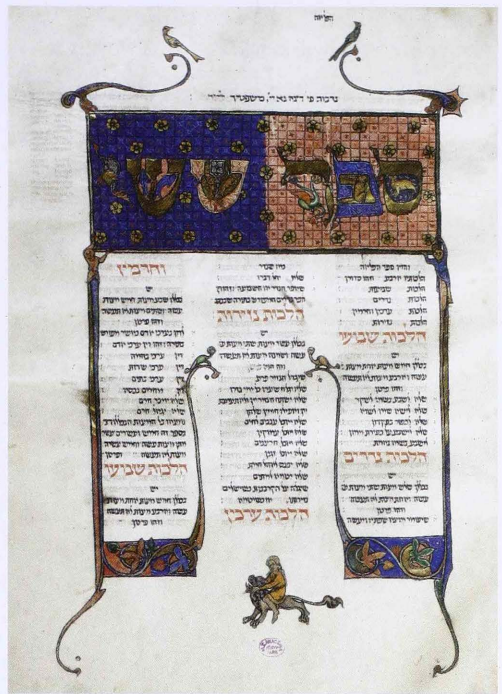
A lap alján, középen, felpáncélozott lovakon két lovag vív egymással. A lovagi viadalok ábrázolása zsoltároskönyvekben vagy általában a bibliai könyvek kéziratosaiban másolataiban erkölcsnevelő szándékú: értelmese az igaz harca a gonosszal.

Vol. II. fol. 90r: „Sámson”

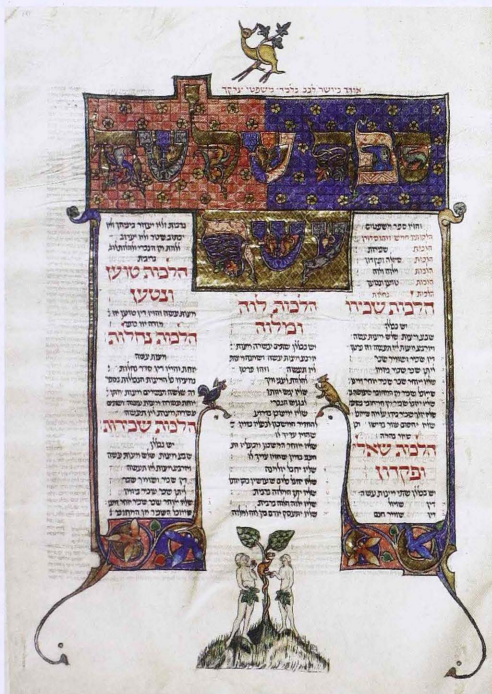
A kódex Hatodik könyve, az Elkülönítés könyve címlapja. A címtábla mályvaszínű, kockázott mezőjét vékony, fehér négyzetháló és elszórt aranyvirágok díszítik. A címben a betűk laparanyból készültek vagy festettek, a festett betűtesteket azonos színárnyalatú, stilizált növénymotívumok és groteszkek díszítik. A betűk által határolt mezőkben állatok – birka, kecske, halak – és keveréklények. A díszes címtáblát emberfejű torzók tartják, testük a tükör mentén húzódó növénysszárakban folytatódik. A lap alján a növénysszárak hármassal levezetett indákkal díszített sávokká vastagodnak. Fent a növénysszárakon két madár ül. Lent, középen, a festő az oroszlán ketté-

75. kat. 2. III. f. 81: Izsák feláldozása

76. kat. 2. II. f. 90: Sámson

77. kat. 2. IV. f. 70: Bűnbeesés

78. kat. 2. I. f. 16v: két harcos

szakítására készül – az állat állkapcsát épp megragadó – Sámson alakját (Bírák 14,5–6) ábrázolta. A Mísne Tóra Hatodik könyve ugyanis a fogadalmat tevők, így magukat Istennek szentelő názirok törvényeivel foglalkozik. A bibliai kor leghíresebb názirja Sámson volt (Bírák 13,5).

Vol. III. fol. 81r: „Izsák feláldozása”
 A kódex Tizedik könyvének címlapja. Ez a Tisztaság könyve, mely a tisztaságra és tisztátalanságra vonatkozó törvényeket foglalja össze.
 A címtábla aszimmetrikus osztású: a jobb oldali mező mályvaszínű, a bal oldali

79. kat. 2. IV. f. 32: Mózes

kék. A kockás alapon vékony fehér háló és aranycsillagok, a jobb felső sarokban hold-sarló, a balban napkorong. A címtábla két keveréklényen nyugszik. A lap alján hármas levelekkel díszített indasávok. A festett betűszárakat és betűtesteket azonos színárnyalatú virágmotívumok és groteszkek díszítik. A betű által határolt mezőket is groteszkek népesítik be.

A lap aljára, az indasávok közé, a művész bibliai jelenetet festett: Izsák feláldozását (1Móz 22,1–13). Az illusztrációt a címlapot megelőző oldal szövege kívánta meg, ahol Maimonidész az áldozatbehelyettesítést tárgyalja. Az egyszerű tunikába öltöztetett Izsák imára kulcsolt kézzel az oltáron kuporog. Ábrahám a hajánál fogva ragadja meg a gyermeket, és készen az isteni parancs végrehajtására, feje fölé emeli kardját. A felhők közül előbukó glóriás angyal egyik kezével a levegőben elkapja a kardot, a másik kezével egy kosra mutat, amelyik szarvával fogva fennakad a bokorban. Isten megelégszik azzal, hogy Ábrahám ezt a kost áldozza fel fia helyett.

IRODALOM
A Májjúni Kódex [Móse Májjúni törvénykódexe]. A budapesti „Mšnė Tóra” legszebb lapjai. A válogatás

és a bevezető tanulmány Scheiber Sándor munkája. A művészettörténeti tanulmányt és képmagyarázatokat Sed-Rajna Gabrielle írta. Budapest: Magyar Helikon / Corvina, 1980; Narkiss, Bezalel–Gabrielle Sed-Rajna: Index of Jewish Art. Iconographical Index of Hebrew Illuminated Manuscripts. Vol. IV. Illuminated Manuscripts of the Kaufmann Collection at the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Budapest 1988. Tripartite Mahzor, Cards. 34–38; Ormos István: „Kaufmann Dávid és gyűjteménye”. Örökségünk, élő múltunk. Budapest 2001, pp. 221–269. Ormos, István: ”David Kaufmann and his Collection”. David Kaufmann Memorial Volume. Ed. Éva Apor. Budapest 2002, pp. 125–196

D. K.

3. Háromosztatú askenázi Mahzor

I. kötet, Dél-Németország, Bodeni-tó környéke; 1320 körül
Pergamen, a kötéstábla mérete:
318–321 × 220–221 mm
A főszöveg: 193–202 × 85–150 mm
A kommentárral: 245–290 × 150–160 mm

80. kat. 3. f. 183v: Salamon trónusa

...